

להיוון בכטחה, וימות. שכתוב מתמשך של ההיסטוריה, בשירות שימור חוסר הרצף של היבטי העצמי והאובייקט האדהבים והשונאים, הוא בסיסי למצב המאפיין את העמדה הפרנויאידית-סכזואידית. חינוי הוא שרף מישור רגשי אחד יתקיים כרגע נתון. ולא, מזדהמים יחסי האובייקט, וכמוצאה מכך הופכים מורכבים באופן שאינו נסכל בעבור הנפש הפרימיטיבית.

4. העמדה הדיכאונית והולדתו של הסובילקט ההיסטורי

קליין הצליחה להבהיר... כיצד יכולת להרגיש אפסותות ואשמה מתחווה הישג... זוהי לדעתי תרומתה החשובה ביותר של קליין, ואני סבור כי היא עומדת במישור אחד עם מושג תסבין אדיפוס של פרויד.

— דונלד וניקוט

העמדה הפרנויאידית-סכזואידית והדיכאונית הן המשגותיה של קליין לארגונים נפשיים אשר יוצרים תחומים מוכתנים של חוויה או מצביה לוויה. בעומרו "על סף" העמדה הדיכאונית, הפרט אינו מניח את העמדה הפרנויאידית-סכזואידית מאחוריו; למעשה, הפרט מבסס, כמילה כזו או אחרת של הצלחה, יחסים ריאליקטיים בין השתיים, מערכת יחסים שבה כל מצב יוצר את האחר, משמרו ושולל אותו, כדיוק כפי שעושים המודע והלא-מודע כמודל הנפש הטופוגרפי של פרויד.

הכנת העמדה הדיכאונית שתוצג בפרק זה מסתמכת על רעיונות שהציגה קליין, אך בפועל היא מרחיקה אל מעבר לדבריה המפורשים של קליין. מלאני קליין התעניינה בעיקר בתכנים נפשיים, ולכן, נותרו השלכות התיאוריה שלה, הנוגעות להפיסה פסיכואנליטית של מצבי חוויה בסיסיים העומדים בקע, בלתי נחקקות, יחסית.

המעבר אל העמדה הדיכאונית

כפי שהוצג בפרק הקודם, העמדה הפרנויאידית-סכזואידית היא אפנת של יצירת חוויה בלתי-אישית ואוטומטית. ההתמודדות עם הסכנה ועם הביטחון מתנהלת על-ידי הפיכת החוויה לבלתי-רציפה (באמצעות הפיצול) ועל-ידי סילוק של היבטי עצמי בלתי מקובלים, או כאלה

ההדפיות שלן, כלומר, ללמוד מן הנסיון. הציפייה הכלת-רפלקטיבית של התינוק לרחייה סאוריטית מצד האם עשויה להתברך באמצעות "תהליך הכללה" האמהי (Bion, 1962a, 1962b). האובייקט שעבר איריאלזציה משתנה באופן רומה. חוויה טובה ובשילה אינן האחריות הכלעדיית להתמרה של אובייקטים חלקיים; השינוי האיכותי בכוננות המפלה של התינוק ובמערכת הפקת-המשמעות שלו, המתרחש במהלך האינטראקציה שמכוננת את ההזדהות ההשוכללת¹, הוא המאפשר לתינוק להבחין בין ההנחות החדשה לבין זו שציפה לה.

הקליניאנים (Segal, 1957, 1964) מצביעים על תשלובת של גורמי בשילה והתנסות ממשית כאחראים לאינטגרציה של חלקי אובייקט טובים ורעים. גורמי הכשילה כוללים הפחתה בעוצמת הדהף הייצרי ועלייתן של יכולות קוגניטיביות, כולל הזיכרון וייצוב היכולת לכוון מציאות. על כסיס שינויים התפתחותיים אלו מתאפשרת האינטגרציה של האובייקטים-החלקיים ושל חלקי העצמי כאשר הזוויה הטובה מתבלטת יותר. חוויה מספקת עם אובייקטים תורמת להחושת האהבה מצד אובייקטים פנימיים טובים ולהקשרות אליהם, ומפחתה מעצמת פחדו של התינוק מפני אובייקטים רעים. בעת שדובר זה מתרחש, אין צורך לגרש בחזקה אובייקטים רעים באמצעות השללה או הזדהות השלכתית. התוצאה היא הפחתה בעוצמת החרדה הרדפנית. אין צורך לשמור על האובייקט הטוב כמרחק רגשי גדול מדי רגשית מן האובייקט הרע, ובהדרגה, ככל שמתקדם הההליך, ניתן לחוות היכסים טובים ורעים של העצמי ואובייקטים חלקיים טובים ורעים כאובייקטים שונות של אובייקט שלם יחיד.²

1. כפי שהוצג בפרק 2, קליין כמעט שלא התייחסה למשמעויות בינאישיות אלה של מושג הזדהות השלכתית.
 2. הסבר של קליין להישג של יחסי אובייקט שלם הוא מכני ואינו עונה על השאלה - מה נשתנה כדי לאפשר את ההתמרה הקיצונית של איכות החוויה, המושגת ביחס האובייקט השלם בעמדה הדיכאונית. הכשל בחשיבה של קליין (1935, 1940) נובע מכך שהיא עוסקת אך ורק באצד-המילים המושיגי של הכניס נפשיים. ההסבר שלה הוא כמותי, ולפני מחקרים חוזרות נשנות של קצוות רגשיים ורגיוניים מאפשרות "הצטרפות" של אובייקטים פנימיים טובים ורעים על-מנת ליצור אובייקט שלם ואני שלם בעלי לכידות פנימית. אני מאמין כי כשילונה של קליין לפתח המשגה מספקת של המצע התוד-אישי והבינאיש, שבו מתקיימים התכנים הנפשיים, התיר אותה עם מנחים שאין די בהם להסביר את ההתמרה אליה היא מתייחסת. הבנה מלאה יותר של טיב ההתמרה ההתפתחותית הקיצונית בה מדובר נמכת על הבנת מושג המרחב הפרימציונלי של וינקווס. דיון בתרומה זו לדיאלוג הפסיכואנליטי ירחיב לפרקים 7, 8, 9.

המצויים בסיון, אל תוכו של אדם אחר (כאמצעות הזדהות השלכתית). העמדה הפרנואידית-סכזואידית כרוכה במצב הזוויה בלתי רפלקטיבי; מהשבוטיו ורגשותיו של הפרט הם אירועים שפשוט קורים. העמדה הדיכאונית מהווה תחום חוויה שונה לחלוטין מזה שמכונן את העמדה הפרנואידית-סכזואידית. בניסה לעמדה הדיכאונית כרוכה בהתקדמות פסיכולוגית משמעותית ביותר. אין די במושג הקו ההתפתחותי (A. Freud, 1965) כדי לכטא את טבעו הבלתי לינארי של השינוי המתרחש, וגם לא בהקבלה להרכבת פאול, שבו סכום החלקים מצטרף, לאט אך בכטחה, לשלמות אחת (כמו בתפיסתו של Glover, 1968) את ההפתחות המוקדמת של האני מגרעיני האני [nuclei] אפטר אולי למיצוא הקבלה מתאימה יותר בתחום הפיזיקה: הצטברות של יסודות ותנאים מובילה לכרי מסה קריטית, ובנקודה זו צץ מצב חדש, המתבסס על מה שקדם לו, אך שונה ממנו איכותית, בצורה שלא ניתן לחזותה מראש, על-סמך הכוננות בסכום המרכיבים (ראו תיאורית השדה הגנטי של Spitz, 1959).

בעוד המעבר בין שתי אופנויות או עמדות אלה נידון כסגולה של קפיצה קוואנטית, חשוב לזכור גם כי העמדות הפרנואידית-סכזואידית והדיכאונית הינן תהליכים, ולא ישויות סטטיות. לכן, מטעה לדבר על "ההישג של העמדה הדיכאונית". מודיק יותר יהיה לומר כי הפטח התחיל לתפקד, במידה מסוימת, במסגרת אופנות של העמדה הדיכאונית, ולזכור כי אופנות זו נמשכת ומתפתחת כמהלך חייו של הפרט, וכי פעילות במסגרת אופנות זו מניחה תמיד מראש פעילות בו-זמנית במסגרת אופנות העמדה הפרנואידית-סכזואידית.

מנקודת השקפה קליניאנית (כפי שהבהיר ביון 1962a, 1963, 1967), התהליך הפסיכולוגי-בינאיש של הזדהות השלכתית הינו אחד הכלים העיקריים (בשיתוף עם פשילה פסיכו-פיוולוגית וריברי של חוויות טובות) שבאמצעותו נעשית התנועה מן העמדה הפרנואידית-סכזואידית אל העמדה הדיכאונית. עולם האובייקטים של התינוק בעמדה הפרנואידית-סכזואידית מורכב מאובייקטים-חלקיים, שהתייחסותם ההדרגתית נקבעת מראש על-ידי שני הצפנים הדחפיים העיקריים. ההתנסות הממשית, אלא אם כן תמוזן על-ידי תהליך ההזדהות ההשלכתית, תאשר את הפרה-קונספציות התינוקות המקוטכות, של סכנה מוחלטת וכיטחון רונע. הזדהות השלכתית מאפשרת יציאה ממערכת המציאות הנפשית, הסגורה בתחילה, של התינוק. האינטראקציה עם האם המכוננת את ההזדהות ההשלכתית מאפשרת לתינוק למתן את הפרה-קונספציות

בעמדה הדיכאונית שום דבר איננו בפשטות מה שהוא נראה (אין ליאירועים משמעות פנימית). בעמדה הדיכאונית, אירוע הוא מה שהפרט עושה ממנו; משמעותו טמונה בפרשנות שמעניק לו הפרט³ (יש לזכור כי מצב ההווה הפסיכולוגי שתואר זה עתה מתקיים תמיד בצד העמדה הפרנואידית-סכיזואידית, אשר בה נחווה תפיסות כדבריים כשלעצמם).

כאשר החינוך הופך לטובייקט מפרש, הוא יכול לראשונה להשליך מצב נפשי זה לתוך תחושת-הזולת שלו, ולשקול את האפשרות שאגשים אחרים חווים רגשות ומחשבות באופן דומה למדי. מודעות לאפשרות שאדם אחר הינו טובייקט, כמו גם אובייקט, יוצרת תנאים בהם החינוך מסוגל לחוש אכפתיות כלפי אדם אחר.⁴

כאשר החינוך מסוגל לחוש אכפתיות כלפי האחר כאדם שלם ונפרד, כלומר, ככך אנוש חי, הוא מסוגל לחוות רגש אשם ומשאלת תיקון. יש ביכולתו להרגיש רע ביחס לדרך שבה פגע באדם אחר (במצאות אור בפנטזיה), ובמידה רבה, להיות מסוגל להבחין בין פגיעה מציאותית למדומיינת.

ישנם הכרלים מהותיים בין חוויית ההרס והפיצוי של העמדה הפרנואידית-סכיזואידית לזו של הדיכאונית. כזו הראשונה, מושא תוקפנותו של הפרט הוא אובייקט לא-אישי, שאינו נחווה כבעל רגשות או טובייקטיביות, היות שהחינוך עצמו משולל טובייקטיביות. העמדה הפרנואידית-סכיזואידית הינה מצב מאגני, בו אין הפרט צריך לדאוג שמה יהרוס את אויבו, משום שאם ברצונו להחזיר, הוא מסוגל, באופן אומלפוטנטי, ליצור-מחדש את שהרס.⁵

3. אף כי הפרט מפרש את החוויה שלו בעמדה הדיכאונית, הפרט הברד אינו יכול ליצור משמעות. משמעות נוצרת באופן אינסטיטיוטיבי בהקשר משפחתי ותרבותי, כאשר השפה משמשת כאמצעי למערכת משותפת של סמלים והבנות (ראו Hebbmas, 1968).
4. וינקיס ל"חמלה" [Hull] (עמ' 265), המנוגדת ל"חוסר-רחמים" [unflessness], יכולת של התניקו, המתקיימת טים התפתחות המבדה באחר כאדם חי. חוסר-רחמים לפי וינקיס אינו אבוריתו, ולמעשה, היא פשוט משקף את חוסר יכולתו של התניקו לאמפתיה ביחס עיון בכוונתו; למעשה, הוא פשוט משקף את חוסר יכולתו של התניקו לאמפתיה ביחס להשפעת התקוות והמלות המצוות שולל על האם.

5. באלגוריה הפוליטית הבאה ניתן לתפוס, במידה מסוימת, את ההבחנה בין הטובייקטיביות לאובייקטיביות של האחר. עלתה הצעה כי "הכפתור" לשיגור טילים בעלי ראשי חוד גרעיניים יושגל מתחת לעורו של סוכן השירות החשאי אשר יחלווה לנשיא בכל רגע ורגע. אם הנשיא יחליט להכניס את המדינה למלחמה גרעינית, יהיה עליו לחתוך את עורו של הסוכן החשאי כדי "ללחוץ על הכפתור". כבשפת-פנים אנו מודים בינינו לכך עצמנו כי,

התפתחות הסובייקטיביות

בתהליך המעבר מהתחייחסות אובייקט-חלקי להתחייחסות אובייקט שלם ומחוייית עצמי-מפוצל לחוויה רציפה של העצמי, החינוך הופך להיות כזו אנוש ורגושי בפוטנציה. בניסיון להבין את ההתמרה באיכות החוויה המתאפשרת בעמדה הדיכאונית, נדרשים עמוקות מן המגוון הנרחב של התקדמויות התפתחותיות שבבסיס שינוי זה, למשל, יכולת מוגברת להבחנת עצמי-אובייקט, התפתחות היכולת ליצירת סמלים, יכולות מוגברות לויסות רגשי, בוחן מציאות וזיכרון. אין התקדמות התפתחותית אחת בלבד הנושאת באחריות לשינוי שיתואר כמצב החוויה של החינוך. לרוע המזל, לא ניתן להתייחס לשלם ההתפתחותי כלי להתייחס לחלקיו הנפרדים, וכך נוצרת האשליה כי חלק אחד מוכיל למשנהו ברצף סדרתי. במציאות, כל היכט של ההתפתחות יוצר את התנאים ההכרחיים להופעת האחרים.

אפתח בדיון בהתפתחות הסובייקטיביות, החוויה של "היות-אני" [I-ness], הנלווית להבחנת הסמל מן המסומל. בעמדה הפרנואידית-סכיזואידית, הסמל והמסומל היו ניתנים להחלפה מבהינה רגשית, וכך הובילו לבלתי-אמצעיות של החוויה, שהתבטאה בקונקרטיים קיצוניים של החשיבה, האיחזות בגלוי, ואיכות הזייתית של החוויה (כולל חוויית ההעברה). הסמל הינו מה שהוא מייצג. על סף העמדה הדיכאונית, הארגון הפסיכולוגי של החינוך מבשיל עד לנקודה שבה מתאפשר שינוי מבני. כאשר הסמל והמסומל הופכים לדיכאונית, תחושת "היות-אני" ממלאת את החלל שבין הסמל למסומל. "אני" זה הוא המפרש את סמליו של הפרט, המתווך בין החשיבותיו לבין הדבר שהוא חושב עליו, המתווך בין העצמי לבין החוויה החושית החיה שלו. ניתן לשאול, וכצדק, האם תחושת "היות-אני" מאפשרת להבחין בין הסמל והמסומל, או האם הכתנה בין הסמל והמסומל מאפשרת הפיעה של תחושת "היות-אני". להשקפתי, שתי האפשרויות נכונות: כל אחת מהן מאפשרת את קיומה של האחרת, אך אף אחת מהן אינה הסכיכה הישירה לקיומה של האחרת.

ברגע שהחינוך מסוגל לחוות עצמו כמפרש של תפישותיו, נולד החינוך כסובייקט. מנקודה זו ואילך, כל חוויה היא יצירה אישית (אלא אם כן חלה נסיגה לאחר מכן). בעמדה הפרנואידית-סכיזואידית, כל דבר הוא מה שהינו (כלומר, האירועים מדברים בשם עצמם), בעור

ההתמודדות עם סכנה בעמדה הדיכאונית

האובייקטיביות (היעדר הרפלקטיביות) של העצמי בעמדה הפרנואידית-הסכיזואידית אחראית לאופן ההתמודדות עם סכנה במצב הוויה זה. בעולם של דברים כשלעצמם (כולל העצמי כאובייקט), אי-אפשר לרכוש ביטחון על-ידי הבנה או פשרה, שבה כל אחד מן הצדדים (שני סובייקטים או יותר) משתנה (כאופן אינטרסובייקטיבי) על-מנת שיוכלו להשלים ביניהם. בעולם של אובייקטים (בניגוד לסובייקטים) הביטחון נרכש על-ידי שינויים כמותיים והתמרות מאגיות של הכל-א-ל-כלום. ניתן לרכוש ביטחון מפני סכנה פנימית על-ידי הצבת הסכנה באופן מאגי מחוץ לעצמי; ניתן להגן על העצמי מפני אובייקטים רודפיים על-ידי השגת צבא גדול יותר של אובייקטים טובים; ניתן להגן על היבט של העצמי המצוי בסיכון על-ידי התמרת אדם אחר, כאופן מאגי, לשמש כלי-קישול של היבט זה של העצמי, וכך לשמר את העצמי בצורת אחר, עמו שומר הפיט על קשר של זהות (הזדהות השלכתית).

הוויתור על אומניפוטנציה בעמדה הריכאונית קשור באופן חזק בכיסוס ההפרדות של האובייקט מן העצמי. רק כאשר לא ניתן ליצור או להחמיר באופן מאגי את האובייקט, מתקיים משהו או משהו שאינו העצמי. אם קיים משהו שאינו אני, שאינני יכול ליצור, לשלט בו או להתמיר, או אז גם אני מופיע כאדם נפרד. בוויתור על אומניפוטנציה, הממשי נוצר כישות נפרדת ממחשבותיו של הפרט. כמונחי יצירת סמלים, המוטל (הממשי, מושא מחשבותיו) משוחרר לראשונה מן הסמל שאני יוצר (מחשבותי ורגשותי כליפי אותו מושא). הפרט משתחרר ממחזור הדבר כשלעצמו.⁷

צורת-עין וקנאה

ההבנה בין צרות-עין לקנאה מספקת תוכן חווייתי ספציפי לדיון שלפנינו על היחסים בין העמדה הסכיזואידית-פרנואידית לעמדה הדיכאונית. לדדה של קליין (1952c, 1961), צרות-עין היא אחר

7. מרחק זה שבין האומניפוטנציות של הפרט לבין מה שמצוי מחוץ לאומניפוטנציות שלו הוא

"זמורה הפוטנציאלית של ויניקוט (1971), ובמידה רבה לא הוכר ולא נחקר על-ידי קליין.

היבט זה של התפתחות מקדמת ייבחו בפירוט בדיון בעבודתו של ויניקוט על מרחב

פוטנציאלי (ראו בייחד פרק 8).

* במקור: צרות-עין – envy, קנאה – jealousy (הערת המתרגמת).

מתוך הבנה זו של המצב החווייתי המאפיין את העמדה הפרנואידית-סכיזואידית, ניתן להבין מדוע הזדהה העיקרית של העמדה הפרנואידית-סכיזואידית אינה פחד המוות אלא הפחד מפני היעלמות [nihilation].⁸ אינך יכול למות אם אינך חי. כייסאות אינם מתים וגם לא נפגעים; הם ניווקים או נהרסים. בעמדה הפרנואידית-סכיזואידית, אין היסטוריה בלתי-משתנה הנוצרת באופן אינטרסובייקטיבי ומשתמדת בזיכרון הסובייקטיבי. במקום למות, נעלמים בלי להותיר זכר. בניגוד לכך, מוות כסוף החיים הוא מוחלט יותר, וגם פחות. הוא מוחלט פחות משום שאדם עשוי לצפות לכך שימשיך להתקיים כאנשים שהושפעו מחוויות משותפות שחוו, או כסמלים שיצר (ואשר פורשו בידי האחרים) על-מנת לשקף את ייחודו. באופן פרודוקסלי, רעיון המוות מנקודת המבט של העמדה הפרנואידית-סכיזואידית הינו מוחלט פחות מכפי שהוא בהקשר של העמדה הריכאונית. בעמדה הפרנואידית-סכיזואידית ההיעדר לעולם אינו קובע; תמיד קיימת אפשרות של בריאה-מחדש אומניפוטנטית של האובייקט הנעדר.

בעוד הזדהה המרכזית בעמדה הפרנואידית-סכיזואידית היא הפחד מהיעלמות, הזדהה המרכזית בעמדה הריכאונית היא הפחד מאובדן האובייקט. האובייקט האבוד נחווה ככך-אדם שלם ונפרד, שהפרט חושב כי גריש אותו, פגע בו, או הרגו. אָל הינו היעבור של חרדה דיכאונית; דיכאון ומאגיה-דפרסיה הינם צורות פתולוגיות הנוצרות בתגובה לחרדה דיכאונית (ההגנה המאגית כנגד חרדה דיכאונית חידון כהמשך כפרק זה).

במידת מה, אני נרתעים יותר מן הרעיון כי יוחמו את הסוכן החשאי, מכפי שאנו נרתעים מן חסיכיו של השמדת מיליוני בני-אדם (בלתי מזוהים). בהזדהות עם הנשיא בתמונה המיונית זו, סוכן השירות החשאי נחווה כאדם שניתן לדאוגו, לדבר עמו, לגעת בו, ולפיכך הוא חי ככך אנושי; המיליונים שאומנו רואים בנינו רחמו כפנטזיה זו, אינם חיים מבחינתנו ככך אנושי ולפיכך אינם יכולים לסבול כאב ולמות.

8. נייאולוגים של Kojève (1934–1935), אשר תורגם לאנגלית על-ידי Nichols

(1960) ל"nihilisme", נראה לי כמבטא את רעיון שלילת הקיום. המונח *annihilation* שערך

בקונפוציה חזקה של שלילה אלימה הדדית של קיום העצמי או הזולת. בספר זה, אשתמש

או ב-*nihilism* או ב-*annihilation*, בהתאם למרכיביו של ההיסטוריה בעולמה המתוארת והערת

המתרגמת: בחרנו לתרגם *annihilation* כ"כיליון", ו-*nihilation* כ"היעלמות", כדי לשמר על

הקונטקסט שותאורי, ברוח המקורן.

נבנית על סדרת פשרות של משאלות ופחדים, המיוערת כמידה רכה לטפל בכעיות של אמביוולנטיות: הפרט אינו מעז להקשר ביחסי אהבה, ועם זאת הוא עושה זאת בעקיפין באמצעות הזדהות עם האובייקט לקנאה; הוא אינו מעז לשנוא ישירות את אובייקט האהבה, במקום לשנוא אובייקט מיתק (האובייקט לקנאה); הוא פוחד מן ההרסנות של הרגישו המיני שבפנטזיה, ופוטסת אותה באמצעות מתווך; הוא מסוה משאלת הצצה אלימות בפולשנותן באמצעות ההרגשה שעמדת הצופה הלהוט נכפתה עליו. הקנאה, המשאלות והפחדים הללו הם רגשות שעורר סובייקט. רגשותיו של הפרט עשויים להיחזות, בפוטנציה, כשייכים לו, אם כי ייתכן שהוא ינסה להתנער מהם באמצעות הדחקה, השלכה, הכחשה, התקה, או הזדהות השלכתית.

לאחר שתוארו באופן סכמטי את צורת-העיץ והקנאה כאילו היו מצבים רגשיים נפרדים, חשוב להרגיש כי רגשות אלה מייצגים קצוות של רצף אחד, המתקיימים בעת ובעונה אחת, ומצויים תמיד ביחסים היררכיים ביניהם. אין כנמצא צרות-עיץ או קנאה בצורתן הטהורה. כל מצב פסיכולוגי, בו רגשות אלה ממלאים תפקיד, יש להביץ במשמעות של פעילות-גומלין בין שתי צורות התייחסות אלה.

יצירת ההיסטוריה

בעמדה הדיכאונית, מוותרו התינוק בהדרגה על הכוח ליצור-מחדש באופן מאגי את אשר קלקל או הרס. בהקשר רגשי חדש זה, התינוק מפתח איכות חדשה של התייחסות אובייקט, הכרוכה במשאלה לפצות על מעשיו. הוא אינו יכול להעלים את העבר ולהתחיל מחדש. העצמי ההיסטורי מתקיים לראשונה.

תורנית ההיסטוריה היא תופעה אנושית ייחודית (Kojève, 1934-1935). בהתפתחות אבולוציונית של בעלי-חיים מתממשים דפוסי תגובה שקבעו כולוגית. ההיסטוריה מחייבת יכולת להתכוננות-עצמית. בהיעדר יכולת זו, מתקיימים בעלי-חיים רק בהזחה. רק האדם יכול לזכור, מתוך התכוננות-עצמית, לאחר שהשתנה כמהלך התנסותי בעולם, מי היה בעבר. התינוק בעמדה הדיכאונית מתחיל, כמידה רכה, לחוות גם את עצמו וגם את הזולת, כאותם אנשים כפי שהיו, לפני שהתנינוק, לרגמה, פגע באם (כפנטזיה או כמציאות). הם אינם הופכים

הביסויים החשובים ביותר של דחף המוות. כתופעה של העמדה הסביזואלית-פרנואידית, צרות-עיץ הינה מערכת יחסי אובייקט-חלקי, שבה שונא הפרט את האובייקט על שיש לו את מה שהרפת חש, של-עצמו אין, ואשר הוא זקוק לו נואשות. הפרט שואף לגנוב מן האובייקט את הנכס הנחשק ולהרוס את שאין ביכולתו לגנוב.

כמהלך פסיכותרפיה של מטופלת מופרעת מאוד, הרחה המטפלת. המטופלת, גבי וי, הכחישה בנועם רגשות כלשהם ביחס לכך, אך פיתחה תחושה מכיעתה כי היא עתידה למצוא עובר-נפל בכל אסלה בה תשתמש. באותה תקופה, עריכת קניות הפכה מייסדת באופו בלתי נסבל בעבור גבי וי, משום שהיה ביכולתה לקנות רק מספר פריטים, בעת שכתונת נשארן פריטים רבים כל-כך, עד שהמעט שהצלחה לקנות נראה לה כלעג לרש. נדרש ממנה מאמץ אדיר להימנע מנגיבה.

משאלתה הבלתי-מודעת של המטופלת, שהמטפלת תהיה כל-כולה רק שלה, הובילה לצרות-עין עוה, בלתי-מודעת, כלפי תינוקה של המטפלת (ובאופן משני כלפי המטפלת על שיש לה תינוק). המטופלת שאפה באופן לא-מודע לחרוג את התינוק משום שהיה כבעלותו משהו שהמטופלת רצתה בו. בנוסף לכך, גבי וי. שאפה להרוס את הנכס הנחשק, של התינוק ושל המטפלת.

צרות-עין כרוכה במערכת יחסים של שני אנשים ושל אובייקט חלקי, בעור קנאה מוכנת כתופעה של העמדה הדיכאונית הקשורה לשלושה אנשים ולהתייחסות-אובייקט-שלים. קנאה הינה ביטוי של משאלת הפרט להיות נאהב, באופן שבו הוא מרגיש שאדם אחר (האובייקט לקנאה) נאהב על-ידי אדם שלישי. היא כרוכה כמידה של אמפתיה לאדם האחר (לשים את עצמו במקומו של האובייקט לקנאה בלי לאבד עצמו באחר) ותחושת האדם השלישי כאחר שלם ונפרד, שהפרט יכול לזייף את עצמו אהב אותו ונאהב על-ידי.

צרות-עין אינה כרוכה רק בשנאת האובייקט כשל בעלתו על הטוב, אלא גם בשנאה כלפי הטוב עצמו, משום שהבעלים והנכס הם היינו-הך מבחינה רגשית. קנאה היא מצב מורכב כרוכה (כביסיה, זוהי מערכת של רגשות אהבה אמביוולנטיים), הכרוכה ככעס על היות מחוץ ליחסי האהבה. הפרט שואף לאהוב ולהיות נאהב, אך מרגיש שחוויה זו נמנעת ממנו כשל אדם אחר, הנהנה מיחסי אהבה אלה במקומו. הקנאה

הכחרת האובייקט. בעמדה הפרנוואידי-סכיוואידי, האנשים האתחבים והאנשים השנואים הם אנשים שונים. זהו ניסוח מחדש, מזווית שונה, של הרעיון כי תהליך הפיצול בעמדה הפרנוואידי-סכיוואידי מאפשר לתינוק להימנע מן ההילמה של שנת האדם האהוב ואהבת האדם השנוא.

מנקודת המבט שפותחה עד כה, ניתן לראות שהמונח עמדה דיכאונית מטעה. המונח עמדה היסטורית מייצג טוב יותר את ההישג הנורמטיבי של ארגון פסיכולוגי זה. אָפֶל, יותר מדיכאון, הוא התהליך הפסיכולוגי שבאמצעותו ננטשים קשרי אובייקט קודמים. הזיכרון ההיסטורי עצמו הוא צורה של אפֶל, בהכרח בעובדה שהעבר (וקשרי האובייקט שמכוננים עבר זה) אינו מתקיים עוד בצורתו הקודמת. כפי שציין פרויד (1911–1915) במאמריו הטכניים, העברה הינה פעולת חזרה, במקום זכירה, ולפיכך מהווה תמיד התנגדות לנטישת קשרי האובייקט המכוננים את ההעברה. אנליזת ההעברה היא בחלקה תהליך של הפיכת החזרה לזיכרון, ובמובן זה, היא מיוערת להרחיב את ההיסטוריות של העמדה הדיכאונית. התהליך של הפיכת המימוש בהעברה (enactment) לזיכרה (עיבוד רגשות בתחום סימבולי בעל ממד היסטורי) ונטישת רגשות אלה לאורך זמן מצויים בלב מה שאליו התכוון פרויד (1932) באומרו: "Wo *Es war, soll Ich werden*" ("כמקום שהיה זה, שם אהיה אני").

אתגרות לפעולה בעמדה הדיכאונית

פעולת הכרה כתפקידו של הפרט כמפרש החוויה היא ביטוי חשוב של לקיחת אחריות על פעולותיו. אל חוויה זו של היותו של הפרט אחראי לפעולותיו (כולל פעילות נפשית) מחלטה חוויית החופש שלו. רק כאשר הפרט נוטל על עצמו את האחריות לפעולותיו שלו, יש לו אפשרויות בחירה, בדרגות חופש שונות, בהתאם לחשיבותם של גורמים מגבילים, פנימיים והיצוניים, על-פי תפיסתו.

שפת הפעולה של שייפר (1976) הינה שפתה הכרוהה עד מאוד של העמדה הדיכאונית. זוהי דרך ריכוד שבה הסובייקט מכיר במלוא אחריותו על מחשבותיו, רגשותיו והתנהגותו. לדוגמה, שייפר מאמין כי ראיפיקציה* של הרגש המניע מאפשרת התכחשות לעמדתו של הסובייקט כסוכן פעיל ביחס לפעולתו הפסיכולוגית ולהתנהגותו. בניסיון לא-מודע להתכחש לאחריותו למה שעשה מתוך כעס, מטופל עשוי לומר, "הכעס החצעם

להיות אנשים שונים, אבל אירוע נוסף הצטרף להתנסותם המשותפת. בניגוד לכך, בעמדה הפרנוואידי-סכיוואידי, העבר משתנה ללא הרף: כל אירוע חדש משנה באופן קיצוני את הקודמים לו. ההווה מושלך מיידית אל כל החוויות הקודמות, ומעלים בכך את העבר. העבר הופך להיות אך שלוחה נולדת של ההווה. כאשר המטופל הגבולי כועס על המטפֶל, מצטיירת כל ההתנסות הקודמת כתרומה מצדו של המטפֶל (ראו פרק 5, דוגמאות קליניות לשכתוב כוח של ההיסטוריה).

בעמדה הדיכאונית, שבעמדה הפרנוואידי-סכיוואידי הוא אפשרי. בהוויה הדיכאונית, כאשר מיישהו מרגיש שפגע באחר, הוא נשאר תקוע עם העובדה הנו. הוא אינו יכול לשלול את ההיסטוריה או לשכתבה, הוא אינו יכול למחוק את העובדה שאירע בעל אופי מסוים התרחש. ניתן לנסות לפצות את האחר, בדיעה ברורה שאין זה משנה את העבר. התפתחות היכולת להיקון מסוג מאגי הינה אחד מסימני החיכך של העמדה הדיכאונית.

רק כאשר לא ניתן ליצור-מחדש באופן מאגי אדם אחר (לדוגמה, על-ידי החלפה מוחלטת של אם נעדרת ברמות אם חדשה), אפשר לחוש בחסרוננו של מיישהו רחוק, או להתאבל על מיישהו שמת או עזב לצמיתות. כאשר הפרט מסוגל לחוות את הזולת כבעל קיום נפרד משל, ניתן לו להיות עם אותו אדם, ולהיות רחוק ממנו, באופן שונה לחלוטין מכפי שיכול היה קודם לכן. לא ניתן לעזוב אדם אחר או להיעזב על-ידי כלי שניתן לאדם האחר להיות נוכח וחיי כבד-אנושי. אם להשתמש בדימוי, אתה לא יכול לעזוב מקום שלא היית בו מעולם (ראו Searles, 1982). הסכנה שהפרט נחשף לה בהיכנסו לעולם בני-האנוש (כלומר, בהגיעו אל היתחשות-האובייקט-השלים של העמדה הדיכאונית) היא של הרגשת אכפתיות כלפי אנשים שעליהם אין לו שליטה. כך, הפרט נחשף לאפשרות שייעזב (פיזית ונפשית) על-ידי אדם אחר. רגש הבדידות נוצר ומשתמר לראשונה בעמדה הדיכאונית. חוויית הבדידות לאורך זמן דורשת מן הפרט לשאת את נוכחותו ההיעדר כלי שימלא את החלל בהשלכות של העצמי, באמצעות מילוי משאלת הווייתו או יצירת עולם פרנוואידי בו אובייקטים רודפניים מספקים חברה מתמדת.

החרדה העיקרית של העמדה הדיכאונית, החרדה מפני פגיעה באדם האהוב או הרקנתו, לא הייתה יכולה להתעורר בשום אופן בעמדה הפרנוואידי-סכיוואידי, למרות שהיו בשלב זה פנטזיות של כליין ושל

המבליעה רכיבים של הארגון הנפשי של שתי העמדות, הפרנאונית-סכיווארית והריכאונית. זוהי הגנה מפני חרדה ריכאונית (הפחד מפני אובדן אובייקט הנחווה כשלם ונפרד), אך היא משלכת אופניות הגנה המאפיינות את העמדה הפרנאונית-סכיווארית (למשל, פיצול, הכחשה, השלכה, הפנמה, הזדהות ושלכת) והשיבה אומניפוטנטיות). התחליך המאני כרוך בסביבה למצב הוויה שבו נעשה ויתור ניכר על סוכייקטיביות, היסטוריות, חוויות המציאות הנפשית, והיכולת ליצירת סמלים בוגרת. המטופל משתמש בהגנות מאניות אינו חי בעולם של משמעויות סמליות מורכבות, שם ניתן להכין רגשות, מחשבות ואירועים. המטופל ההיפומאני או המאני חי בעולם של פעולה, שבו אירועים מדברים בעד עצמם, וההתמודדות איתם היא תגובתית. כשום אופן אין זה נכון שרק מטופלים מאנים-דפרסיביים משתמשים בהגנה המאנית, כפי שאין זה נכון שרק מטופלים פרנאוירים משתמשים בהשלכה. עם זאת, ניתן לראות את ההגנה המאנית בצורתה הקיצונית ביותר במצבים מאניים והיפומאניים. כאשר הארגון הנפשי של העמדה הריכאונית מתחיל להתגבש, ההגנה המאנית הופכת לחלק ממתכונת הדיפרטור ההגנתי.

ההגנה המאנית כרוכה בהכחשת תלותו של הפרט באנשים אחרים (קליין, 1935, 1963b). הכחשה זו מוגברת על-ידי הפנטזיה הלא-מודעת של שליטה אומניפוטנטית באובייקט, פנטזיה המגוננת על הפרט מפני החרדה שמא יינטש על-ידי האובייקט: אין סיבה להשוש מאוכזר אובייקט שהפרט מרגיש שליטה מוחלטת עליו. יתור על כן, בור כלפי האובייקט מסייע להגן על הפרט מפני תחושות אובדן, כיוון שאין צורך להיות מוטורד מאובדנו של האובייקט המבונה, הסרי-הערך (ראו Segal, 1964).

התבכשתו ליעץ בעניינו של גבר בשנות הארבעים המוקדמות לחייו, שאישו בכפיה בתי-החולים וימיים קודם לכן. המטופל, מר ל., פסע בהירות לחדר הריאיון והתחיל מיד להתלונן על "ערות המוחיות" של הצוות הסיעודי במחלקה. הוא חש כי ההזדמנות לדבר עם רופא יכולה להיות בשבילו מעניינת יותר. הוא דיבר בקול רם, מאיים במעורפל, שהבהיר באיזה ועם הוא עלול להתפרץ, אם יחוש שאינו כשליטה מלאה על המצב. הוא השתמש בכינויים כגורמניות וברצפתיות כדי לבטא את המשמעויות המדויקות אליה התכוון. מר ל. סיפר לי שהיה בעבר תלמיד לתואר מתקדם

בתוכי עד לקונדה שהתפוצצתה", או "אני לא יודע מה גרם לי לעשות את זה". בעמדה של התכחשות-לפעולה, המטופלים מוחזים באופן לא-מודע, "אפשרו לנו את אשליית הכוונה, הפאסיביות וחוסר הישע. אין אנו מעוים להכיר בהיותנו אדונים כביתנו שלנו" (עמ' 154).

בעמדה הריכאונית המפותחת כמלואה (מצב איריאלי שלעולם אינו מושג), אנו סוכייקטים המורעים לאחירותנו למחשבותינו, רגשותינו והתנהגותנו. עם זאת, על-פי זווית הראייה שפותחה בפרק זה, העמדה הריכאונית מצויה ברו-קיום דיאלקטי עם העמדה הפרנאונית-סכיווארית. כאשר הפרט מתפקד בעיקר במסגרת אופנות פרנאויות-סכיוואריות, חיי מנותלים, במידה רבה, על-ידי החוויה. לכן, לא מרויך להשתמש בשפה שממקזת משהו אחר. שפת הפעולה אינה מסוגלת לשקף את טיב מכנהו של הרכיב הפרנאוירי-סכיווארי של כל המצבים הפסיכולוגיים, שהוא הרכיב העיקרי במצבים נפשיים פרימיטיביים. חוסר יכולתו של הפרט לחוות עצמו כמלואו כ"אדון בביתו שלי", אינה השתקפות סתם של "עמדה מפותחת, מתנגדת, מתנגדת-מפעולת" (עמ' 154).

כל עוד אין סוכייקט בעמדה הפרנאוירית-סכיווארית, הפרט אינו יכול ליטול אחריות על רגשות המציגים עצמם בפני עצמי לא-סוכייקטיבי ככוחות וכאובייקטים הפולשים אל העצמי כאובייקט, או נוכחים מתוכו. חוויה זו של העצמי כאובייקט אינה הגנה סתם; היא רכיב בלתי-זמנע של ההתפתחות הנפשית, והיבט של ארגון נפשי הממשיך להתקיים לאורך זמן. הפרט אינו מניח אופנות זו של ארגון החוויה מאחוריו; הוא מבליע אותה בתוך היחסים הדיאלקטיים הבוגרים של מצבי החוויה – הפרנאוירי-סכיווארי והריכאוני. מזווית ראייה זו, שפת הפעולה של שייפר מרגישה מדי את המידה בה אנו סוכייקטים וממעיטה בערך המידה בה העצמי נותר אובייקט לנצח. הזה (סתמי) לעולם אינו הופך אני (אנו), וגם לא היינו רוצים שכך יקרה. אנו זקוקים לשפה אחרת משפת הפעולה על-מנת לדבר עם היבט זה של הוויה ועליו.

ההגנה המאנית

מטופלים שהגיעו אל העמדה הריכאונית בצורה בלתי יציבה, מסתמכים לעתים קרובות על הגנה שקליין (1952c, 1935) מכנה תחלילי המאני או ההגנה המאנית. הגנה זו (ליתר דיוק, קבוצת הגנות) הינה תופעת-בניינים,

שברדהקשרות בת-חלוף, ועם זאת לא היה יכול להימנע מלייחל להכרתו של אדם אחר, שעליו, כך קיווה באופן לא-מודע, יוכל להישען. רק לעתים נדירות השימוש בהגנות מאגיות הוא דרמטי כמו במקרה שמתואר זה עתה. יש לחזור ולהגיש כי הגנות מאגיות מהוות רכיב מן הרפרטואר ההגנתי של כולנו. לדוגמה, מטופל נירוטטי אשר חווה חרדת נטישה בהקשר של העברה אמרית, נסוג מאפנות התייחסות האובייקט הרגילה שלו (הבגרות יחסית) והתחיל להתייחס למטפלת באופן מתנשא, בהפריזו (באופן מוסווה) למשל, במניין הישגיו ביחס לאלה של המטפלת. לפקים, היו גילויי ההגנה המאגית של מטופל זה מעורבים במיוחד, וניכרו בהחילה רק כרמז לכוח בנימת קולו, או בשוויון הנפש שהפגין ביחס לאיחורו בתשלום.

הישג האמביוולנטיות

ברצוני למקד כעת את הדיון בתהליכים הפסיכוכליניים-הנבנאייים, הכרוכים בהתקדמות ההתפתחות לעבר היכולת לאמביוולנטיות. הרעיון של אינטגרציה של אובייקטים-חלקיים טובים ורעים, למרות שהוא קוסם כניסוח כולל, אינו מתאר במלואו את הכריך בהתפתחות זו. אמביוולנטיות אין פירושה פשוט לאהוב או לשנוא, באופן מודע או לא-מודע, אותו אובייקט בזמן נתון, משום שזה עשוי לחאר מצב עניינים בלתי-מוכחן, פרימיטיבי ביותר, הנמצא לעתים קרובות אצל מטופלים סכיזופרנים. בנסיבות כאלה, המטופל הסכיזופרני אינו מסוגל לקבוע האם רגשותיו הם ממין אהבה או שנאה, כיוון שרגשות אלה "מעורכים" כלים יחד". בדרך כלל מתלווה לכשל זה בהבחנת רגשות היכס גופני: המטופל אינו מסוגל להבחין בין תחושות גופניות/רגשיות, למשל, בין רעב לריגוש מיני או בין בחילה לכעס.

באופן דומה, אין די באמירה כי באמביוולנטיות הפרט שונא באופן מודע ואהוב באופן לא-מודע או להיפך, משום שאמירה זו אינה מטפלת בהיסוס שבין השנוא לאהוב. ההישג המשמעותי ביכולת לאמביוולנטיות הוא העובדה שהאדם השנוא הינו אותו אדם שהפרט אהב, ועדיין אהב באופן לא-מודע, ומקווה לאהוב אותו שוב כגלוי. אין כל שכתוב של ההיסטוריה; אין הרגשה שהפרט חשף אמת שהיה מודע לה קודם לכן רק כמעומלם. כאשר הפרט שונא, האהבה שחש בעבר היא אמרית ונוכחת

בספרות השוואתית באוניברסיטה יוקרתית, אך מסיבות כלכליות לא היה יכול להשלים את לימודיו. הוא נמנע מלדבר על דבר כלשהו שעלול היה לגרום לו לשאול מדוע הוא בכית-החולים. נושא זה היה מנפץ את האשליה ששנינו פשוט "אנשים משכילים" המנהלים שיחה. למרות דברי הרהב שלו, היה משהו נוגע ללב בשבריויות של אדם זה; נראה היה שהוא מתנתן בפני בדממה, לאורד הריאיון, שלא לגול ממנו את האשליה שלו.

האוורדה בפגישה השתתתה מששאל אותי כמה שפות זרות אני דובר. היססתי, ונעתי כי אני מקווה שהוא ירשה לי לא להתייחס לשאלתו כפשוטה, מפני... הוא קטע אותי לפני שיכולתי לסיים את דברי, באומרו כי אין ספק שאני מנסה להסתיר את העומק האמיתי של בורתי, וכי אין לו עוד כל עניין לדבר אתי. נראה היה כי מר ל. הרגיש שהסתגיינות שלי מלהשיב על שאלתו, והאפשרות הסבירה שעמדתי להציע לו פרשנות, יצנו ניסיון להתהדר בכוחי, להקטין אותו, ולהשתלט על הריאיון. במקודה זו, הוא נטל ירחון מן השולחן שבינינו והחל לדפדף בו ברוגע מעושה. במשך המשי-עשרה הדקות הבאות הוא התנהג כאילו היה לכדו בחדר, בייחוד כאשר ניסיתי לדבר אתו. כאשר הודעתי לו לכסוף שזמנו חם, הוא לא הגיב כלל, וישבנו שם בדממה במשך דקות מספר. במקודה זו הוא השליך את הירחון על שולחן, ואמר, "חם מדי בחדר הזה; אני יוצא מכאן". הוא עזב את החדר, אך הרגשתי כי לא הרחקי לכת. כאשר פתחתי את הדלת למסדרון, הוא עמד קרוב מאוד לדלת. אמרתי שגם אני מרגיש שיש לנו עוד מה לומר זה לזה, וכי נוכל לדבר למחרת, אם ירצה. כשראשו מושפל, הוא פסע משם לאטו.

בריאיון זה, מר ל. הסתמך בכברות על מערכת של הגנות מאגיות שכללן הכחשה (של סיום הפגישה מצדי ושל טיב יחסינו), פנטזיה גרנדיוזית של תאומות (שנינו כאנשים נעלים), בתי, ופנטזיה של שליטה אומניפוטנטית (שהשתקפה בהשתלטותו על דרימת הריאיון וכיוונו). המטופל הסתמך גם על הזדהות השלכתית; לאורך התהליך אני הייתי זה אשר נשא את רגשות החרדה והעצב המוכחשים של המטופל (עד לסיומו של הריאיון). למרות אופיין הפרימיטיבי של ההגנות בהן השתמש, היה זה ברור כי מר ל. מנסה להגן על עצמו מפני אובדן מייסר של ערך עצמי ואובדן קשר עם אדם אחר. מטופל זה לא אפשר את התחשקותו של האסון

עצמו. בהעברות פסיכוטיות או הזייתיות, המטופל חווה את האובייקט הנכחד ואת האובייקט המקורי כזחים, למרות הכחלים "חסיי חשיבות" כגון מין, גיל, גזע וכן הלאה. בעמדה הפרנויאידית-סכיזואידית ההיסטוריה משוככת ללא הרוף ושכתוב זה יכול לכלול בנקל היכסים של גיל, מין או גזע.

ניתן כעת לראות מנקודת תצפית חדשה כי ביכולת לסוגי ההעברה, הנרכשת בעמדה הדיכאונית, טמון הפוטנציאל ליכולת לשאת את רעיון מותו של הפרט עצמו. כפי שהפרט מגיע להכרה שתחויותיו עם האובייקטים האבודים לעולם אינן אבודות להלוטין, כך הוא יכול גם להגיע להכרה שתחויותיהם של האחרים עמו, והסמלים שיצר, לא יאבדו להלוטין גם לאחר מותו.

העמדה הדיכאונית ותסביך אדיפוס

טיבו של הקונפליקט הפסיכולוגי הנוצר בעמדה הדיכאונית שונה להלוטין מזה הנראה בעמדה הפרנויאידית-סכיזואידית. האב שהפרט תפץ במותו הוא אותו אדם שהפרט אוהב, ואשר אינו רוצה לאבדו. בעמדה הדיכאונית, פנטזיות אומניפוטנטיות על היעלמות היריב אינן מספקות עוד פתרון משביע רצון לבעיה ביחסי אנושי. בהתפתחות נורמלית, נוצרת במעריך זה צורת הגנה חדשה. ההגנה החדשה משמרת את הרצף ההיסטורי של יחסי האובייקט, גם כעת שהיא מונעת הכרה בהיכנס מסיים של היחסים. ההגנה החדשה, ההדקקה, מכוססת על אמונה לא-מודעת ש"מה שאיני יודע לא יפגע בי, ושכחה לא תפגע בנשכח וילא תשנה את זהותו". יחסיו של הפרט עם אביו, כולל כעסו הרצחני כלפיו כאשר הוא נחווה כאנוכי, בלתי-הוגן ועריץ, משתמרים באופן לא-מודע. בפעולת ההדקקה משנה הפרט את מה שהוא יודע (ליתר דיוק, מצהיר שהוא יודע), וילא את מהותו שלו או של האדם האחר. בהדקקה, אין ההיסטוריה משוככת כפי שהיא משוככת בפיצול; למעשה, ההיסטוריה (שהינה שילוב של זיכרון ופנטזיה) "נקברת", ולפיכך משתמרת.

לעתים קרובות טועים להשוו את ההשלב האדיפאלי בהתפתחות כא בעקבות העמדה הדיכאונית. תפיסה כזו מעורבת מבנים התפתחותיים השונים באיכותם. ההישג של העמדה הדיכאונית הוא הכניסה לעולם יחסי האובייקט השלם, כלומר, עולמם של בני-האנוש הסובייקטיביים,

עריץ בהיסטוריה שהוא חלק עם האדם השנוא. לכן, תחושת העצב היא מהותית ובלתי נפרדת מן האמביוולנטיות, משום שלא ניתן להחזיר דבר לאחור. בעמדה הפרנויאידית-סכיזואידית העצב אינו חלק מאוצר המילים הרגשי. כאשר נכנסים למצב רגשי חדש, נמחה הרגש הקודם. רגשות העצב הכרוכים באָבֶל, באשמה וכוותתור על אומניפוטנציה נמנים בין ה"מתחירים" שמשלם הפרט על שהוא הופך אנשי, כפי שהוא הופך להיות בעמדה הדיכאונית. את ה"דיכאון" של העמדה הדיכאונית ניתן לראות, באופן מרויך יותר, כרגש של עצב, הכרוך בהכרה כי לא ניתן לשכתב את ההיסטוריה. הפרט חשוף לאובדן האובייקטים האהובים שאינו יכול לשלוט בהם באופן אומניפוטנטי, ושאינו יכול ליצור אותם מחדש או להחזירם. יש עצב ביריעה כי הפרט יכול לנסות לפצות על הנזק שגרם, אך אינו יכול לשנות את העובדה שהדבר נעשה. יותר מכך, העצב של העמדה הדיכאונית קשור בקבלת העובדה שכמיהותיו העזות ביותר של הפרט, הנכונות מיחסי האובייקט המוקדמים שלו, לא מומשו במלואן, וילא יוגשמו כפי ששאף. כפי שיוצג בהמשך, לכמיהה האדיפאלית מקום מרכזי בין "ייתוריים" אלה (שאולי נכון יותר לתארם כהשלמה מתוך צער).

תופעת ההעברה הכשלה (בניגוד להעברה פסיכוטית או הזייתית שהיאור Little, R., 1963, 1958) הופכת את העצב של העמדה הדיכאונית לנסבל. זאת, משום שממש כפי שאינו יכולים למחוק את העבר, כך גם לא ניתן לקחת את העבר מאתנו. צורת ההעברה האפשית של העמדה הדיכאונית מאפשרת לפרט להנציח, לחוות מחדש, חלקים חשובים ממה שחתה עם אנשים שאיבד, בשל היעדר, מוות, חוסר נגישות רגשית, או שינוי פסיכולוגי. חווית העברה זו (הן בתוך המערך הטיפולי והן מחוצה לו) מאפשרת לשאת את כאב האובדן. הפרט אינו מחליף באופן מאגי אובייקטים מוקדמים; היא חווה עם האדם החדש רגשות כפי שחווה עם האדם הקודם. כך, אין הוא חייב לוותר להלוטין על חווית עבר עם אובייקטים משמעותיים. הפרט עשוי לוותר על אנשים שאותם איבד, אך אין הוא חייב לוותר להלוטין על החוויות שלל עמם. הפרט יודע כי האדם בהווה (אובייקט ההעברה, הנחווה גם כאדם ממשי בזכות עצמו) האובייקט המקורי שונים זה מזה. אך ידיעה זו נסבלת, משום שהחוויה החדשה (באופן לא-מודע) נחווית כקשורה לקודמת, ובדרך זו משתמרת החוויה המוקדמת. במקרה זה ניתן לעשות הכנה חשובה ביותר: ההעברה בעמדה הדיכאונית הינה ניסיון לשימור של מצב רגשי מיחסים בעבר; העברה בעמדה הפרנויאידית-סכיזואידית ניסיון לשימור האובייקט האבוד

כיבריינג (1947) תיאר את חשיבותה של קליין כתיאוריה התפתחותית שבה מתרחשת "המתחכנות" (עמ' 73) בין דרגות של התפתחות ליברינאילית, עור לפני המועד שבו ברגיל חושב מיהו על השלב ההתפתחותי ה"מאוחר יותר" (למשל, הפאלי, האנאלי והגניטאלי). ההתפתחות מוכנת אצל קליין לא רק כתהליך הנפרש בהדרגה אלא גם כתהליך של "האצה" (Bioning) 1947, עמ' 83, כלומר, במעורבות מוקדמת של הרביצים מכל דרגות ההתפתחות הליברינאילית. הלא-מדעי, על-פי קליין, אינו מוגבל לאופנות לינאריות, רציפית, של פְּשִׁלָה או התפתחות (ראו גם אצל Boyer, 1967, תיאור בהיר של ההיבט הסובייקטני של תיאוריית ההתפתחות הקלייניאנית).

החווייה האריאפאלית, שתהלתה בין החודש הרביעי לחודש השישי בחיי הילד, מאורגנת על-ידיו כתערובת של פנטזיות אוראליות, פאליות, אנאליות וגניטאליות (קליין, 1928, 1932b, 1952c). אלה כוללות, לדוגמה, תפיסות של משגל הורי שבהן האם אוכלת את האב בפרי/בנרתיקה; פנטזיות של תינוקות-צואה בתוך האם; פנטזיות של הילד החורר בצרות-יעין אל תוך האם והורס את האב/פיץ/תינוקות-אִתָּאֵים-ירביצים בתוך האם (ריזוח מפורט כטיבן של פנטזיות אלה, ראו אצל קליין, 1932b). כפי שהצגתי בפרק 2, תוכנו של פנטזיות מובן אצל קליין (1952c, 1932b) כחלק מן המורשת הפילוגנטי של הפרט. המחלוקת העזה בנוגע להיבט זה של לוח הזמנים הקלייניאני, והמחלוקת בנוגע לטיב התכנים של הפנטזיות המיניות והאריאפאליות של הילד (ראו Bioning, 1947; Glover, 1945; Waelder, 1937; Zetzel, 1956), מנעה, לדעתי, ריזן מקורף ומחקר במשמעויות הצעתה הבסיסית יותר של קליין, כי תסביך אריפוס עולה ונפתר בהקשר של הארגון הדיכאוני. בהמשך אדון בהכנה שלי את המשמעויות של ההקשר ה"ריכאוני" (כלומר, ההיסטוריו) לדרמה האריאפאלית. הרעיונות שאציג לא נחקרו בידי קליין.

היכולת הרגשיות המכריעות הכרוכות כפתרון המצב האריאפאלי הינו היכולת לסובייקטיביזם, היסטוריות, אהבת אויביקט, אמביוולנטיות, אָבְל, אשמה ותיקון. במצב האריאפאלי החיובי בעבור הילד, אהבתו לאמו הטיילה אותו אל תוך קונפליקט של תשוקה סובייקטיבית. הוא התאהב באמו וכאופן לא-מודע הוא שואף לקיים עמה יחסים מיניים גניטאליים, כמו גם טרום-גניטאליים; בה-בעת הוא מרגיש באופן לא-מודע כי הגשמת

שלכל אחד מהם עבר שאינו ניתן לשינוי, והיסטוריה מקובעת יחסית. ניתן לחוש אכפתיות כלפי אנשים אלה, ניתן להתאבל עליהם; ניתן לחוש אשמה וחרטה כלפיהם. היחס של העמדה הריכאונית כלפי המצב האריאפאלי הינו היחס שבין מָכֵל למוכל, כאשר כל אחד מהם מעצב את האחר ומשפיע עליו.

כפי שהוצג בפרק 2, לריזן של פרויד תסביך אריפוס אינו רק פרט ממכלול של תכנים פסיכולוגיים רבים; זהו גרעין שנקבע באופן פילוגנטי לשם יצירת המשמעויות המיניות והתקופניות וארגונן. מסיבה זו פרויד מתייחס לתסביך אריפוס כאל אבן-פינה של הפסיכואנליזה, תיאוריה בסיסית של משמעויות סמליות, תיאוריה התפתחותית, תיאוריה של פתוגנה, ותיאוריה של טיפול. בפרק זה, אביא מספר הערות מקדימות לריזן בנושא חשוב זה.

קליין (1945, 1952c, 1955) הבינה את תסביך אריפוס כתופעה של העמדה הריכאונית. לוח הזמנים ההתפתחותי של קליין מבוסס על השקפה של התפתחות סינכרונית, כמו גם דיאכרונית. שלכי ההתפתחות עוקבים זה אחר זה ברצף, וכך-כזמן, כל השלבים הפסיכולוגיים מתקיימים במקביל למן ההתחלה. למשל, כשהיא מדברת על ההתפתחות המוקדמת של הילדה, כותבת קליין (1932a):

כיוון שהתסכול האוראלי שהיא סבלה מידי אמה גרר גם את כל האורים הארטוגניים האחרים שלה, ועורר את נטיותיה ותשוקותיה הגניטאליות ביחס לפין של אביה, הופך זה האחרון לאוביקט לדחפיה האוראליים, לדחפי השופכה ולדחפים האנאליים והגניטאליים, כולם כו-זמנית (וההזגשה – לא כמקור) (עמ' 272).

בנקודה אחרת, מבהירה קליין (1932a):

...לדעתי, הזיהוי המוקדם בין הפין לשד מתחיל כתסכול שהיא (והילדה) סבלה מן השד בילדות המוקדמת, ואשר באופן מידי השפיע עליה ועל כלל מוגמת ההתפתחות שלה השפעה רבת עוצמה. אני מאמינה גם כי הזיהוי המוקדם בין הפין לשד, כפי שהוא מלווה ב"התקה מלמעלה למטה", מפעיל את התכונות האוראליות הרצפטיביות של איבר המין הנשי בגיל צעיר ומכין את הנתנת לקבל את הפין. לפיכך הוא סולל את הדרך לנטיית האדיאפאליות של הילדה הקטנה – גם אם, למען האמת, אין הכלן מגולת את מלוא עוצמתו אלא בשלב מאוחר יותר – ומניח את היסודות להתפתחות המינית (עמ' 271, הערת שוליים).

חייבות לזכות בהכרת ההורים, על-מנת שהילד יחווה אהבה אריפאלית כשיקוף חשוב של אינדיווידואליות, נפרדות וגיבוש הזהות המגדרית. משאלות רצח-האב של הילד חייבות גם הן לזכות בהכרה ובקבלה של ההורים, משום שגם הן משאלות המסיעיות בכיסוס מאמצי הילד להעתלת באופן פסיכולוגי מעבר להותו כילד (או לידה), וכסופו של דבר להפוך למבוגר ולחווה. "בתפקידנו כילדים של הורינו, על-ידי השתחררות אמיתית ובהתליך ההגברות על תסביך אדיפוסן, אנו אכן הורגים משהו חינני בתוכם ושל הורינון – לא כבת-אחת ולא בכל המובנים, אך אנו תורמים לגוועיעתם. כהורים לילדינו אנו מונסים באותו גורל, אלא אם כן אנו מקטינים אותם וכפר שאינו מאפשרים להם לגדול" (Loewald, 1979, עמ' 395).

אך כמובן, בתגובה ההורית לתסביך האדיפוס של הילד יש הרבה יותר מעצם ההכרה (וסוג הקבלה הייחודי שמתאר לוואלד) בתשוקותיו. על ההורים לסייע לילד גם כמאמצי לשמר את הקיום האינדיווידואלי של-עצמו ושל הוריו, המאזן על-ידי משאלות גלוי-עריות ורצח-אב. כדי להבין מה טיבו של תפקיד ההורים במצב זה, יש להבחין בין איסור לבין איום. איום נועד להשיג היענות על-ידי החדרת פחד באחר מפני עונש או נקמה. איסור אינו חייב לכלול איום; סימן הסכנה על תיבת נתיכי ההשמל אינו חייב להיחנות כמאיים. לאורן של נסיבות החלמות, האיסורים האדיפאליים של ההורים מוצעים ומוכרים בעיקר כמגוננים, כצווים שנועדו לשמור על הילד, ואשר מספקים ביטחון לנוכח סכנות פוטנציאליות הקשורות לאובייקט. היות שהעיקרון של עיד-תחת-עין מגלם היבט חשוב כמוסריות הפונודידי-סכזואלית, האיסורים ההוריים מסלפים באופן אוניברסלי על-ידי הילד ונחווים חלקית כאיזומים (של סידור ורצח ילדים), כנקמה על משאלותיו המיניות והתקופניות של הילד. כל עוד האיסורים ההוריים נחווים כאיזומים, הילד מפנים אגני-עליון מענישי פרימיטיבי. קיטוב של המעניש והמעניש, של מקור הסכנה ושל המצוי בסיכון, הינו צורה של פיצול שאינה כרוכה באבל ואינה מוכילה לפתרון מוצלח של תסביך אדיפוס.

משאלות אלה כרוכה בהפרתם של חוקים מקודשים (Eliade, 1963; Loewald, 1979). מבחינה תרבותית, חוקים מקודשים אלה (המונבעים באופן לא-מודע על-ידי ההורים) כוללים איסור על גילוי-עריות ועל רצח-אב. כמובן מערכת המשמעויות הפרטית שיוצר הילד, הרעיון של יחסי מין עם האם כרוך בנסיגה למצב בלתי מובחן ולפיכך להיעלמות של עצמו ושל אמו כפרטים נפרדים. בנוסף לאותה היעלמות של העצמי ושל הזולת, קיימת גם משאלתו של הבן להרוג את אביו, אמו ואחיו, כל עוד הם נחווים כעומרים בדרך להגשמת משאלותיו.

קונפליקט כזה של תשוקה אינו אפשרי במצב שבעיקרו הוא פרוואידי-סכזואלי, מכיוון שלא קיים עדיין סובייקט האחראי למחשבותיו, רגשותיו והתנהגותו. כאשר מחשבות ורגשות נחווים כאירועים או כחות שפשוט מתקיימים, אי-אפשר להיות נתון בקונפליקט. אפשר לפחד מפני אירועים חיצוניים או פנימיים, להתאבל עליהם, או להשתוקק אליהם (למשל, כן שבט פרימיטיבי עשוי להתחנן בפני אלים לגשם, או לפחד מהשפעת "עין הרע" על ילדו), אך אין אלה קונפליקטים פנימיים או תשוקה סובייקטיבית.

השפעת תסביך אדיפוס על יצירת מכנה פסיכולוגי תלויה בשיטה בה מנסה הילד ליישב את הקונפליקט של תשוקה סובייקטיבית. אם נעשה שימוש בפיצול או במימוש בהעברה (reenactment) כשיטות הגנה נדר חרדה אדיפאלית, מתרחש שינוי פסיכולוגי מוגבל. הילד מומשך לחזיק בקצוות הכפולים של משאלותיו הקונפליקטואליות (למשל, משאלתו של הבן להיות הבעל וכך-הזוג המיני של אמו, ומשאלתו להיות הילד שלה) עד אינסוף, ומייסד סדרה של מערכות יחסים עם אובייקטים חלקיים, המגלמים כל אחד ואחד מן ההיבטים של המשאלות שלו, עליהן לא ויתרו (ראה המקרה של גברת ה., המתואר בפרק 3, דוגמה לשימוש בפיצול לצורך שליטה בתשוקות אדיפאליות).

כאשר, בעומדו בפני הקונפליקט האדיפאלי, מסוגל הפרט לשמר את התיחסות האובייקט השלם, את הסובייקטיביות ואת ההיסטוריות של העמדה הריבאונדית, אזי אי-רצונו להפך איסורים מקורשים, כמעשי גילוי-עריות ורצח-אב, מכריע את תשוקתו למימוש משאלותיו האדיפאליות. ויתור זה על השאיפות האדיפאליות מתרחש גם בהקשר תוך-נפשי ובינאשי. על שני ההורים לקבל את משאלותיו של הילד ולאסור עליהן באופן מגונן. תשוקותיו המיניות הלא-מודעות של הילד

הילד. הוויתור על האהבה הרומנטית והארוטית של הבת לאביה (או אהבת הבן לאמו) אינו חר ומחלל (כיוון שדבר זה ישקף הכהשה), ואולי נכון יותר לתארו כהשלמה מתוך צער. הכאב כאכל זה מופחת במידת מה בשל העצמאות שהילד רוכש בתהליך. לאהבה אריפאלית, כמו לכל התאהבות, יש איכות יצרית ממכרת. בהשתחררו מן הלהץ הפנימי שבהיות מאוהב באובייקט אסור, חווה הילד בגיל ההביון הקלה ניכרת. מידה של חופש ממצריות יחסי אובייקט עזה וקונפליקטואלית זו מעניקה לילד או לילדה הורמונות להתחיל לפתח חיים נפרדים מן ההורים.

את ההזדהות עם ההורים האוסרים, העומדת בבסיס ייסור האני העליון, מניעה בעיקר משאלה לתיקון כלפי ההורים, אותם הילד אוהב, ואשר כלפיהם הוא מרגיש אשמה כשל משאלות הרצח וגילוי-הערויות שלו. בהופכו דומה להוריו, על-ידי הפנמת האיסורים הלא-מורעיים שלהם בחדם לשאיפותיו המיניות והתוקפניות, מנסה הפרט לפצות על גילוי-הערויות ועל רצח-האב שבפנפנייה. באופן פרודקסאלי, באמצעות אותה פעולת הזדהות, מתקדם הפרט לקראת השלמת תהליך העצמאות שלו, בכך שהוא מספק לעצמו סביבה פנימית בטוחה.

סיכום

על-פי נקודת המבט שפותחה בפרק זה, השאלה מה מצוי "מעבר לעמדה הריכאונית" מבוססת על תפיסה מוטעית. ה"ריכאוני" של העמדה הריכאונית אינו משהו שצריך להגבר עליו או לעבר אותו כדי לעבור לשלב הבא. רגשות של אובדן, אשמה, עצב, חרטה, חמלה, אמפתיה וכדומה, מהווים עול בלתי-נמנע בתהליך הפיכתו של הפרט לכך-אנוש היסטורי בעמדה הריכאונית. הפרט זוכה באנושיות סובייקטיבית וכפוטנציאל להיות חופשי לכוונו. זו אינה דילמה שהפרט פותר; הוא תקוע אצל, אלא אם כן הוא נמלט ממנה ונסוג אל המפלט ואל הכלא של העמדה הפרונאידית-סכיזואידית, או שהוא נמלט ממנה באמצעות השימוש בהגנות מאגיות.

5. בין העמדה הפרונאידית-סכיזואידית לריכאונית

חשבתו שארגוס ואני משתייכים לעולמות שונים; חשבתו שתפיסות חושנו זרות. אלא שארגוס מקשר ביניהן בדרך אחרת ובונה מיהן עצמים אחרים; חשבתו שאולי לידו אין עצמים כלל אלא רק משחק רצוף ומסחר של רשמים קצוצים. חשבתו על עולם ללא זיכרון, ללא זמן; חשבתו על האפשרות של שפה שאין בה שמות עצם, שפה של פעלים לא-אישיים או תארים חסרי נטיות.

- חורחה לואיס בורחס, "בן האלמוות"

בפרק זה אנסה, באמצעות סדרה של תיאורי מצב קליניים, לתפוס משהו מחוויית התנועה בין העמדות הפרונאידית-סכיזואידית לריכאונית. הדוגמאות שלי נועדו להמחיש כיצד משמשים מושגי העמדות הפרונאידית-סכיזואידית והריכאונית, כפי שפורשו בשני הפרקים הקודמים, להעשרת עבודתו של המטפל הלא-קליינאני¹. לפני שאעבור לחומר הקליני, ברצוני להתוות חלוקה של פסיכופתולוגיה, על בסיס המשגות המצביים הפרונאידית-סכיזואידית והריכאונית, שפותחו בפרקים הקודמים. תפיסה זו של רדגתה הפסיכופתולוגיה תשמש כרקע לדין הקליני בהמשך (חלוקה זו מצייגה מייזוג והדחבה של עבודותיהם של Bion [1967], Klein [1946, 1944, 1941, 1946], Kernberg [1970], McDougall [1974], Winnicott [1959-1964], ואחרים).

הקבוצה המפותחת ביותר (באופן מטאפורי, "הדרגה הגבוהה ביותר")

* מתוך האלה מאת חורחה לואיס בורחס, בתרגום יורם ברוננסקי, הוצאת הקיבוץ המאוחד 2000, עמ' 17.

1. ברצוני להודות למטפלים שהורכתי, על שדנו עמי בעבודתם הקלינית, באופן שסייע לי מאוד בפיתוח רעיונות רבים מאלה הנרונים בפרק זה ובהבהרתם.